

Наталія КОЛБ

ДЯКІВСЬКА ВЕРСТВА В ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ XIX СТОЛІТТЯ: СТАНОВІ ЄПАРХІАЛЬНІ ТОВАРИСТВА

Із кінця XIX ст. серед актуальних проблем, які належало вирішувати українському суспільству Галичини, все помітніше місце займало т. зв. дяківське питання. Дяки (реєнти, церковні співці) – верства, що представляла частину причету як служителі нижчого рангу (церковні слуги)¹, творила невід’ємну важливу складову життя Церкви, її служіння. У XIX ст. обов’язки дяків у Греко-Католицькій Церкві виконували винятково світські особи. Це мусили бути люди з певним рівнем освіти, відповідними моральними якостями, добрими вокальними даними й умінням правильно (відповідно до вимог обряду), плинно і чітко співом супроводжувати всі відправи, паралітургійні практики, обряди й таїнства, звершувані священником. Майстерність і співочі здібності дяка мали неабияке значення, адже задавали тон, за яким слідували інші вірні-учасники відправи, спільно зі священником формували особливу піднесену атмосферу богослужіння. Не дивно, що Церква звертала на якість богослужбового співу спеціальну увагу, називаючи людський голос “живимь орудієм Божої хвали” і засобом, здатним “до взбудження в души побожныхъ чувствъ къ Богу”².

Згідно з приписами Австрійської держави, дяки паралельно виконували функції вчителів, навчаючи хлопців читати, писати, співати. З огляду на ці обов’язки співцям виділялося спеціальне помешкання (дяківка), присадибна ділянка, матеріальне утримання від громади. Подією, яка змінила життя верстви, стала шкільна реформа 1873 р. Вона позбавляла церковних співців права викладати в початковій школі (викладачами там відтепер мали ставати винятково кваліфіковані вчителі), а відтак автоматично відбирала у верстви, що об’єднувала близько 3 тис. осіб³, основне джерело

¹ Також до нижчих церковних служителів зараховували пономарів (паламарів, церковників). Див.: О чинѣ четця и пѣвця церковного // Дяківській Глась. – 1895. – Ч. 1. – 1 октоврія (жовтня). – С. 7.

² Чинности и рѣшеня руского провинціального Собора въ Галичинѣ отбувшого ся во Львовѣ въ роцѣ 1891. – Львовъ, 1896. – С. 129.

³ Обезпеченъе и пѣдвышенъе дотаціи для дяковъ // Дяківській Глась. – 1895. – Ч. 1. – 1 октоврія (жовтня). – С. 12. Найповнішу інформацію про кількість дяків у єпархії зібрало правління Станиславівського товариства. За нею в єпархії на 1895 р. працювало 557 дяків (Дописи “Дѣла” // Дѣло. – 1895. – Ч. 1. – 2(14) сѣчня). Статистика дяківського товариства Перемишльської єпархії (1899) інформувала тільки про дяків, що служили при матірних церквах – 830 осіб (Копко М., о. Колька мислей въ справѣ дяковской насуваючихъ ся при читанію квестіонарѣвъ надѣсланныхъ Урядами парохіальными Епархіяи Перемыскои / М. Копко // Дяківській Глась. – 1899. – Ч. 7. – 1 юлія (липня). – С. 103–106).

доходів⁴. Головним джерелом прибутків співців ставали добровільні пожертви вірян за надавання релігійних послуг, які мали звичаєвий вимір. Втрата стабільних засад матеріального існування зумовила, що на кінець XIX ст. дяківська верства перебувала у стані занепаду. Поширеним явищем було загальне падіння кваліфікаційного рівня дяків – це ставало відчутною проблемою для Греко-Католицької Церкви, негативно позначалося на авторитеті співців у громаді. Із плином часу ці проблеми загострювалися, вимагаючи вирішення. Наприкінці XIX ст. на порядку денному стояли питання встановлення співцям стабільної зарплати, підвищення їхньої кваліфікації та нормативне врегулювання механізму заміщення дяківських посад. У цих умовах сформувалося коло активістів дяківського руху, які розпочали заходи для відродження цієї верстви. Визначальну роль у стратегії заходів в цьому напрямі відіграло створення станових товариств⁵.

Мета дослідження – висвітлити обставини створення та основні напрями діяльності епархіальних товариств взаємодопомоги греко-католицьких дяків у Галичині наприкінці XIX ст., з'ясувати проблеми, з якими доводилося стикатися активістам дяківського руху, й способи, якими вони їх намагалися долати.

Головним “майданчиком” для обговорення “дяківського питання” була тогочасна українська галицька преса. Відтак саме часописи (“Батьківщина”, “Діло”, “Душпастир”, вісники Львівської й Станиславівської епархій, “Нива”) – багате джерело, що дає змогу дослідникові відтворити доволі повну й різносторонню картину проблем і завдань, якими наприкінці XIX ст. жила ця верства в Галичині. Безумовно, головне періодичне інформаційне джерело для дослідження “дяківського питання” – становий часопис співців “Дяківський глас”. Допоміжну роль відіграють дані епархіальних шематизмів й матеріали постанов Львівського провінційного собору, а також матеріали фонду 159 (приватне й адміністративне листування парафіяльного священика Ісидора Глинського) відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. Заходи для призначення субсидій епархіальним дяківським товариствам відображені у стенограмах засідань Галицького сейму. У сучасній українській історіографії проблема дяківської верстви зламу XIX–XX ст. досі залишалася

Жодної інформації не маємо про кількість дяків, що служили у Львівській архієпархії. Однак, відштовхуючись від даних архієпархіального шематизму, можна припустити, що мінімальна їх кількість складала 751 особу відповідно до кількості парафій в архієпархії (Шематизм Всечестного клира греко-католич. Митрополитальної архидієцезії Львівскої на рѣкъ 1900. – Львѡвъ, 1900).

⁴ Майно і прибутки, пов'язані з викладацькою діяльністю співців – помешкання (дяківки) та розташовані при них присадибні ділянки, ґрунт, роківщина, оплата громади грошима чи збіжжям, за законом переходили у власність шкільних фондів (Що чувати зь дяківскою справою? // Дяківській Гласъ. – 1896. – Ч. 1. – 1 януарія (сѣчня). – С. 5–7; Бажанській П. О Дякахъ / П. Бажанській // Душпастырь. – Львѡвъ, 1892. – Ч. 5. – 3 (15) марта. – С. 107; Антон В., о. В справі організації церковних півців / В. Антон // Нива. – 1908. – Ч. 1. – 1 сѣчня. – С. 24).

⁵ Справа дяківска // Батьківщина. – 1885. – Ч. 4. – 23(11) сѣчня. – С. 25.

ся поза увагою дослідників. Побіжно в межах тем своїх досліджень це питання за-торкували Іван Павло Химка⁶ й Оксана Дрогобицька⁷.

Початок активного періоду дяківського руху в Галичині сучасники виводили з 1884 р., коли з'явилася перша станова організація церковних співців – дяківський комітет у Рогатині. За ним постали ще два – у Кристинополі (1885) і Львові (1887). Ці організації вперше голосно заявили про проблеми верстви та її вимоги, висилаючи петиції до духовної (Львівської й Перемишльської консисторій) і світської (Галицького сейму й Державної ради) влади⁸. Однак вже незабаром стало зрозумілим, що ефективно розвивати дяківський рух дозволить формування осередків у кожній єпархії за зразком священницьких вдовичо-сирітських фондів⁹. Оскільки один із найактивніших діячів дяківського руху Ігнатій Полотнюк на той час обійняв посаду дяка греко-католицького кафедрального собору у Станиславові, то саме цьому єпархіальному центру судилося стати осередком і локомотивом дяківського руху у краї. Заходами І. Полотнюка та його однодумців 30 серпня 1889 р. почало діяти “Товариство взаємної помочі гр.-кат. дяків церковних Єпархії Станиславівської”. Інші два єпархіальні дяківські товариства були створені трохи пізніше за зразком Станиславівського: у Львові – 24 червня 1890 р. та Перемишлі – 20 квітня 1893 р.¹⁰.

Дяківські єпархіальні товариства діяли за принципом самопомочі, своїм головним завданням визначаючи надання моральної та матеріальної допомоги (одноразової чи сталої) членам верстви, які цього найбільше потребували, їхнім вдовам і сиротам¹¹. Постійним членом міг стати будь-який дяк, який стало працював при церкві єпархії. Для зарахування претендент мав подати заяву до правління товариства або зазначити своє прохання про вступ на поштовому переказі з оплатою вступного і членського внесків. Їх розмір в єпархіальних товариствах відрізнявся. У Перемишльському вони становили 1 зол. рин. кожен¹², у Львівському і Станиславівському за вступ – 1 зол. рин., а членський – 2 зол. рин.¹³. У відповідь претендент мав об'єднати схвалення правління єпархіального товариства (у Львівському з 1893 р. до членства не

⁶ Химка І.-П. Релігія й національність в Україні другої половини XVI–XX століть / І.-П. Химка // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. – Львів, 2003. – Ч. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – С. 61.

⁷ Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) / О. Дрогобицька. – Івано-Франківськ, 2014. – С. 11–12.

⁸ Въ справѣ дяківскій // Дѣло. – 1895. – Ч. 17. – 21 сѣчня (2 лютого); Що чувати зъ дяківскою справою? // Дяківській Глась. – 1896. – Ч. 1. – 1 януарія (сѣчня). – С. 3.

⁹ Полотнюкъ И. Справа дяківска / И. Полотнюкъ // Дѣло. – 1895. – Ч. 37. – 16(28) лютого. Про вдовичо-сирітські фонди див.: Колб Н. Матеріальне забезпечення вдів і сиріт греко-католицьких священників у Галичині наприкінці XIX ст. / Н. Колб // Історія релігій в Україні. – Львів, 2006. – Кн. 1. – С. 321–331.

¹⁰ Вѣсти зъ дяківскихъ товариствъ // Дяківській Глась. – 1895. – Ч. 1. – 1 октоврія (жовтня). – С. 13–14; Полотнюкъ И. Справа дяківска / И. Полотнюкъ // Дѣло. – 1895. – Ч. 38. – 17 лютого (1 марта).

¹¹ Порученя Товариства Взаимнои Помочи дяківъ Станиславѣвской Епархії // Вѣстникъ Станиславѣвской Епархії. – 1894. – Ч. 2. – 15 лютого. – С. 39.

¹² Переписка редакції // Дяківській Глась. – 1895. – Ч. 2. – 1 ноемврія (листопада). – С. 30–31.

¹³ На многі запытаня // Там само. – 1898. – Ч. 3. – 1 марта (марця). – С. 29.

приймали осіб віком понад 50 років). Дяк, який не з власної вини тимчасово втрачав місце праці чи був призваний до війська, не позбавлявся членських прав. Відрахування ж могло відбутися з власного бажання або за рішенням правління у зв'язку з неналежною поведінкою чи заборгованістю у сплаті членських внесків. Представники інших суспільних верств або інституцій могли приєднатися до епархіального дяківського товариства у статусі члена-помічника ("спомогаючого члена"). Щорічний внесок членів цієї категорії складав 3 зол. рин.

Керівництво епархіальними дяківськими товариствами здійснювали правління (виділ) і загальні збори. По суті управління перебувало в руках духовенства, адже голову й заступника правління призначав епархіальний ординаріат із священників. Решту вісьмох членів обирали загальні збори¹⁴. Правління контактувало з духовною і світською владою, доносячи проблеми й прохання верстви, провадило діяльність у дусі статутів та рішень загальних зборів товариства, а також відповідно до сигналів, що надходили з місць¹⁵. Підзвітність духовній владі вказувала на надання єпископам статусу покровителя товариства. При цьому така позиція владик не була номінальною. Так, змінений у 1894 р. статут Станиславівського дяківського товариства відчутно збільшував (на вимогу єпископату) рівень повноважень єпископа щодо цієї організації. Владика одержав право очолювати загальні збори із вирішальним (а не дорадчим, як пропонувалося) голосом, схвалювати рішення загальних зборів і правління та наглядати за діяльністю товариства¹⁶.

Представництвами епархіальних дяківських товариств на місцях були агентури. Для створення місцевого осередку в деканаті муило бути щонайменше 10 членів. За браком необхідної кількості статут дозволяв створювати агентуру, спільну для двох сусідніх деканатів. Її головою ставав один із членів, обраний шляхом голосування терміном на три роки. Агентом треба було обирати дяка грамотного, який відзначався побожністю і моральною поведінкою¹⁷. Він був посередником між агентурою та виділом, залучав нових членів, збирав внески, скликав щорічні збори осередку і звітував про його діяльність перед ними. На місцевому рівні діяльність дяківських осередків перебувала під наглядом духовенства: одночасно з обранням агента декан призначав священника, обов'язком якого було наглядати за його діяльністю, очолювати деканальні збори дяків, схвалювати чи відкидати прийняті на них рішення¹⁸. Статут покладав обов'язок ініціативи у створенні агентур на деканів.

Оскільки фонди товариств формувалися винятково за рахунок членських і добровільних внесків, то життєво важливим завданням було максимально залучити до нього представників верстви. Не менш важливим було й те, що об'єднання співців у межах станових товариств сприяло перетворенню дяків на згуртовану і впливову

¹⁴ Право голосу на загальних зборах мали делегати місцевих деканальних осередків товариства (агентур) і кожен другий прибулий дійсний член.

¹⁵ Вѣсти зъ дякѡвскіхъ Товариствъ // Дякѡвскій Гласъ. – 1896. – Ч. 4. – 1 апріля (цвѣтня). – С. 58.

¹⁶ Рухъ въ рускихъ товариствахъ // Дѣло. – 1894. – 1894. – Ч. 49. – 2(14) марта.

¹⁷ О товариствѣ взаимной помощи дякѡвъ // Вѣстникъ Станиславовской епархіи. – 1890. – Ч. 7. – 25 червня. – С. 112.

¹⁸ Вѣсти зъ АЕпархіи Львѡвскои. Вѡдозва // Дякѡвскій Гласъ. – 1896. – Ч. 4. – 1 апріля (цвѣтня). – С. 59.

силу, з якою могли рахуватися. Тим часом, фіксуючи динаміку розвитку дяківських товариств, їх керівництво мусило констатувати пасивну позицію загалу верстви щодо своїх станових організацій¹⁹. Так, на осінь 1895 р. найбільше членів (285 осіб) налічувало Станиславівське, інші два єпархіальні осередки об'єднували трохи більше 100 осіб кожне. Не менш промовистою була й статистика динаміки створення місцевих осередків. Так, на початок 1897 р. у Львівській архієпархії, яка об'єднувала 30 деканатів, діяло тільки 9 агентур²⁰. Ще гірше виглядала ситуація в Перемишльській єпархії. На 1899 р. там на 40 деканатів існувало лише 4 філії²¹. Водночас керівництво товариств зіткнулося з тим, що залучення членів не гарантувало сталих надходжень до фондів організації: чимало співців роками затримували сплату членських внесків. Так, у 1899 р. із 315 членів Станиславівського дяківського товариства внески ретельно сплачували тільки 50 осіб²². На аналогічні проблеми нарікало правління Перемишльського осередку²³.

Такий стан активісти руху частково пояснювали важким матеріальним становищем співців, однак основну причину все ж вбачали в низькій свідомості й закостенілості верстви, страхом перед змінами²⁴. Це спонукало активну частину верстви шукати матеріальні й моральні ресурси, які б гарантували стабільний ефективний розвиток товариств.

Від початку правління товариств вживало заходів для одержання субсидій із крайового фонду. Досягнути успіху в цьому вдалося у 1893 р. внаслідок консолідованої акції всіх трьох єпархіальних дяківських товариств. Відтоді звичною щорічною практикою стало подання правліннями петицій до Галицького сейму з проханням про надання їм субсидій, у відповідь на які сейм щороку виділяв дяківським товариствам по 100 зол. рин.²⁵ Результативними ставали й прохання про матеріальну допомогу, з якими правління товариств зверталися до міської ради, керівників повітових рад, різних інституцій і приватних осіб²⁶.

¹⁹ Хвилева горячка // Дяківській Глась. – 1897. – Ч. 11. – 1 ноемврія (падолиста). – С. 161–164.

²⁰ Вѣсти зъ дяківскихъ Товариствъ // Там само. – Ч. 1. – 1 януарія (сѣчня). – С. 11.

²¹ Друге засѣдане Выдѣлу дяк. тов. въ Перемышли // Там само. – 1899. – Ч. 10. – 1 октоврїя (жовтня). – С. 185.

²² Въ десятї роковини завязаня “Товариства взаимной помочи Дяківъ Еп. Станиславѣвскои” // Там само. – Ч. 9. – 1 септемврія (вересня). – С. 132–133.

²³ Для вирішення ситуації правління Перемишльського дяківського товариства вдавалося до різних заходів: присилало боржникам відозви-нагадування (Допись зъ Перемишля // Дяківській Глась. – 1897. – Ч. 12. – 1 декемврія (грудня). – С. 185), намагалося налагодити стягнення заборгованих внесків через агентів чи місцевих активістів. Однак ці заходи не давали результату (Рухъ въ рускихъ товариствахъ // Дѣло. – 1894. – Ч. 49. – 2(14) марта).

²⁴ Вѣсти зъ дяківскихъ товариствъ // Дяківській Глась. – 1895. – Ч. 1. – 1 октоврїя (жовтня). – С. 13–14.

²⁵ Про обговорення дяківського питання в Галицькому сеймі див., наприклад: Stenograficzne sprawozdania z piątej sesji szóstego peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1894. – Lwów, 1894. – S. 424; Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesji siódmego peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1895/96. – Lwów, 1896. – S. 788.

²⁶ Засѣдане Выдѣлу // Дяківській Глась. – 1897. – Ч. 7. – 1 юлія (липня). – С. 106–107.

Обов'язок сприяти стабільному розвитку товариств дяки покладали на парафіяльне духовенство як безпосередніх керівників і роботодавців дяківської верстви. “...кличемо и просимо нашї духовнї Власти и цѣле руске духовенство: пригорнѣть нашъ дяковскїй станъ до своего сердца ... узнайте его яко свою пытому лѣторосль, котра есть частію живою и воинствующою Христовою церкви”, – закликав “Дяківський глас”²⁷. Узагальнюючи, можна сказати, що від душпастирів очікували підтримки у двох напрямках: сприяння фаховому зростанню й самоорганізації співців, а також моральної й матеріальної підтримки верстви²⁸.

У відповідь на звернення деканальних дяківських зборів і правлінь єпархіальних дяківських товариств духовна влада протягом 1890-х років неодноразово нагадувала духовенству про обов'язок опікуватися дяківським питанням: спонукати співців до вступу у станове товариство, заохочувати їх до регулярної сплати членських внесків й участі у станових зборах, а також запровадити практику при обсаженні посад надавати перевагу дякам-членам станового товариства²⁹. Водночас єпископат закликав підвладний клир підтримувати верству, вступаючи до лав дяківських товариств у статусі членів-помічників та залучаючи до них парафіяльні й філіальні церкви і церковні братства³⁰. Рівень виконання священиками цих директив мали контролювати декани й інформувати про це духовну владу³¹.

Такі заходи дали певний результат. До знаних активістів дяківського руху (отців В. Чернецького, І. Войтовича, М. Копка, С. Торонського, Л. Туркевича, П. Козюка, П. Бажанського) долучалися нові пресвітери. Парох м. Будзанів о. Аполінарій Чемеринський став першим священиком у Станиславській єпархії (а, ймовірно, й у цілій митрополії), що записав церкву членом-помічником єпархіального дяківського товариства³². Його

²⁷ Передь Єпархіяльними Синодами // Там само. – Ч. 9. – 1 септемврія (вересня). – С. 131.

²⁸ Наголошуючи на важливості підтримки священиками дяків, о. П. Бажанський зазначав: “Дякъ робить церковнї услуги, треба ему за тое дати ѣсти; онъ членъ, причеть христїянської Церкви, треба привязати его до одного мѣстца, не допускати до деморалізуючого волокѣтва, треба ему дати огорождь, поле, занятїе, працю, промысль, а ѳторвати его ѳтъ дармованя, мрѣй, та нудоты ... щобы церк. дѣло не поїшло по за насъ; – треба мати впливъ и наглядъ надъ релїгїно-моральнымъ поведеньемъ причетного” (*Бажанській П., о. О Дякахъ / П. Бажанській // Душпастьрь. – 1892. – Ч. 18. – 18(30) вересня. – С. 49.*)

²⁹ Въ справѣ Товариства взаимной помочи дяковъ Станиславѳвскої Дїецезїи // Вѣстникъ Станиславѳвскої єпархїи. – 1890. – Ч. 1. – 25 сѣчня. – С. 7–14; Щобы пѣвци вступали въ члены общества дяковъ въ Станиславѳвъ // Там само. – 1891. – Ч. 10. – 20 студня. – С. 173.

³⁰ Загальнї зборы // Дяковскїй Гласъ. – 1898. – Ч. 10. – 1 октоврїя (жовтня). – С. 150–151.

³¹ Выказъ мастку Тов. взаимной помочи дяковъ Єпархїи Станиславѳвскої разомъ зъ списомъ членѳвъ // Вѣстникъ Станиславѳвскої Єпархїи. – 1892. – Ч. 4. – 15 цвѣтня. – С. 63–67; Въ дѣлѣ дяковъ Єпархїи Станиславѳвскої // Там само. – 1899. – Ч. 4. – 24 марта. – С. 35; Завзывается Вч. Священство до поспѣшествованья розвоеи Общества взаимной помочи Дяковъ церковныхъ гр. к. АЄпархїи Львѳвскої // Львѳвско-Архїєпархїяльнї Вѣдомости. – 1890. – Ч. 14. – 29 листопада. – С. 198–199; Въ справѣ загальныхъ зборѳвъ Товариства взаимной помочи дяковъ церковныхъ // Там само. – 1894. – Ч. 7. – 28 червня. – С. 68–69; Рухъ въ рускихъ товариствахъ // Дѣло. – 1894. – Ч. 143. – 27 червня (10 липня); [І. Б.] Вѣсти зъ АЄпархїи Львѳвскої // Дяковскїй Гласъ. – 1896. – Ч. 7. – 1 юлія (липня). – С. 104–105.

³² Заявленє Впр. о. А. Чемеринського пароха в Будзанѳвъ // Дяковскїй Гласъ. – 1897. – Ч. 5. – 1 мая. – С. 77.

прикладу послідували священники Олеського³³ і Чортківського деканатів. Дяківська справа стала предметом обговорення й на соборчику священників Жуківського деканату, внаслідок чого до єпархіального дяківського товариства вступили 17 душпастирів³⁴. Інколи пресвітери ставали засновниками деканальних агентур³⁵. Опіка цією верствою була одним із завдань священницького товариства св. ап. Павла³⁶. Однак значна частина пресвітерів займала щодо цього питання радше пасивну позицію, що провокувало появу інколи доволі різких критичних заяв із боку дяків, спонукало їх не припиняти звернень до парафіяльних урядів і єпархіальної влади із закликами до діяльної підтримки верстви³⁷. Великі надії співці покладали на обговорення проблем верстви в межах єпархіальних синодів, запланованих на 1897 р. Свої домагання вони оформили в петиції, яку подали єпископам³⁸. Однак на синодах дяківське питання не піднімалося.

Намагаючись віднайти додаткові джерела фінансової підтримки для дяківських товариств, депутат Державної Ради о. Д. Тянячкевич у 1898 р. добився в Міністерстві віросповідань й просвіти дозволу протягом 1898–1899 рр. провести лотерею на 100 тис. фантів вартістю 1 зол. рин. кожен. За задумом священника її організацією та проведенням мав опікуватися спеціальний комітет з осідком у Львові, сформований із представників єрархії (по представникові від кожного ординаріату), нижчого парафіяльного духовенства і дяківства (по 2 від кожного дяківського єпархіального товариства) та 3-х представників світської інтелігенції – разом 12 осіб. Комітет мав укласти план швидкого й ефективного збору фантів та їх реалізації. Отець Д. Тянячкевич пропонував, щоби фанти дяківської лотереї були винятково релігійного змісту і зорієнтованими насамперед на церкви. У такому підході пресвітер вбачав добру нагоду для популяризації національного мистецтва й історії, підтримки українських митців.

Однак ініційовану о. Д. Тянячкевичем акцію краяни розкритикували і висловили сумніви щодо її ефективності. Так, слабкими місцями лотереї вважали недоопрацювання головних моментів її проведення: механізму отримання фантів, відведення приміщення для їх накопичення й зберігання, організацію ведення бухгалтерії, листування тощо. Невдалим називали й спосіб отримання пожертв через купівлю продукції, а не звичайним збором коштів, що було би значно рентабельнішим³⁹. Обмеження фантів лотереї предметами суто духовно-релігійного змісту вважали кроком,

³³ *Бувший дякъ семинарскій*. Справи церковні // Дѣло. – 1898. – Ч. 231. – 16(28) жовтня.

³⁴ Радѣстнї вѣсти // Дяківській Глась. – 1897. – Ч. 7. – 1 юлія (липня). – С. 98.

³⁵ Кобы такъ всѣ // Там само. – 1895. – Ч. 3. – 1 декамврія (грудня). – С. 44.

³⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 313. – Арк. 1–6.

³⁷ Рухъ въ рускихъ товариствахъ // Дѣло. – 1891. – Ч. 131. – 12(24) червня; Другі загальні збори Товариства взаимної помочи дяківъ єпархїи Станиславѣвскої // Там само. – 1892. – Ч. 134. – 15 (27) червня; [І. Б.] Вѣсти зъ АЕпархїи Львѣвскої / [І. Б.] // Дяківській Глась. – 1896. – Ч. 7. – 1 юлія (липня). – С. 104–105; Вѣсти зъ дяківскихъ Товариствъ // Там само. – 1897. – Ч. 1. – 1 януарія (сѣчня). – С. 11–12; Вѣсти зъ дяківскихъ Товариствъ // Там само. – 1899. – Ч. 4. – 1 апріля (цвѣтня). – С. 58–59; Петиція до Преосв. Ординаріату // Там само. – 1898. – Ч. 2. – 1 февруарія (лютого). – С. 26–27.

³⁸ Чого потрібно нашимъ дякамъ? // Дяківській Глась. – 1897. – Ч. 8. – 1 августа (серпня). – С. 114–115.

³⁹ Голоси про фантову лѣтерію // Там само. – 1898. – Ч. 8. – 1 августа (серпня). – С. 117–120.

що значно звузить потенціал акції, зменшуючи кількість охочих взяти в ній участь, як і встановлення надто високої для пересічного загалу вартості лотів⁴⁰.

Попри критичні зауваження о. Д. Тянячкєвич не відмовився від ідей акції. Влітку 1899 р. організатори мали в розпорядженні тисячі наданих жертводавцями фантів релігійно-обрядового змісту. Зібрані льоси консисторії розсилали по деканатах відповідно до одержаної від деканальних урядів інформації про кількість лотів, яку вони сподівалися продати. Для церков ціну льосу визначали в 1 зол. рин. Натомість вартість лотів для парафіян кожен парох міг встановлювати на власний розсуд, керуючись конкретними обставинами й міркуваннями та здаючи звіт, яку кількість льосів за яку суму продано⁴¹. Зібрані кошти душпастирі до 1 вересня 1899 р. мали передати до деканального уряду, а ті до кінця вересня – в “Народну торгівлю”⁴². Проте виявилося, що песимістичні прогнози щодо ефективності лотереї не були безпідставними. Так, керівництво Перемишльського дяківського товариства повідомляло, що лотерейні фанти практично не мали збуту, що пов’язувало з їх високою вартістю, тож закликала головний комітет знизити ціни⁴³. Однак іншою причиною млявого перебігу акції як у Перемишльській, так і у Станиславській єпархіях називали байдуже ставлення дяків до покращення долі верстви⁴⁴. Зважаючи, що організаторам лотереї не вдалося її закінчити до встановленого Міністерством віросповідань і просвіти терміну, Міністерство скарбу продовжило захід ще на рік – до 29 грудня 1900 р.

Засобом формування у верстви почуття самопізнання, самоповаги й гідності, амбіції і карності, почуття обов’язку до спільної праці для Церкви та народу дяки вважали часте проведення зборів на крайовому, єпархіальному й деканальному рівнях, організацію лекцій та бесід. Однак нерідко ігнорували деканальні станові збори. Способом максимального залучення співців до участі в місцевих зборах активісти вважали запровадження практики проведення їх паралельно зі священницькими деканальними соборчиками⁴⁵. Так обов’язок контролю за участю дяків у станових зборах фактично покладалася на їхніх душпастирів. Окремі деканальні соборчики відгукнулися на цю ініціативу, сприяючи пожвавленню дяківського руху на місцях⁴⁶. Щоправда траплялися й випадки, коли священники свідомо не підтримували таких практик. Так, “Дяківський глас” повідомляв, що кілька священників Потелицького деканату не поінформували

⁴⁰ Въ интересѣ дяковъ и дяковскихъ товариствъ // Там само. – Ч. 11. – 1 ноемврія (падолиста). – С. 163–165.

⁴¹ Тянячкєвичъ Д. Справи церковнѣ / Д. Тянячкєвичъ // Дѣло. – 1899. – Ч. 282. – 17(29) грудня.

⁴² Въ дѣлѣ розсилки льосовъ фантовои лотерѣи въ користь Товариства взаимной помочи дяковъ // Вѣстникъ Станиславовской Епархіи. – 1899. – Ч. 7. – 30 червня. – С. 67–68.

⁴³ Друге засѣданє Вьдѣлу дяк. тов. въ Перемышли // Дяковскій Гласъ. – 1899. – Ч. 12. – 1 декемврія (грудня). – С. 185.

⁴⁴ Зъ Перемыской Епархіи // Там само. – С. 190; Дякъ. Недбалый дякъ / Дякъ // Там само. – Ч. 8. – 1 августа (серпня). – С. 121–122.

⁴⁵ Курцеба П. Деканальнѣ дяковскѣ зборы въ Бучачу / П. Курцеба // Там само. – Ч. 3. – 1 марта (марця). – С. 41; Деканальнѣ дяковскѣ зборы въ Снятынѣ // Там само. – Ч. 12. – 1 декемврія (грудня). – С. 186.

⁴⁶ Зъ Львовской АЕпархіи // Там само. – Ч. 11. – 1 ноемврія (падолиста). – С. 169; Зъ Перемыской Епархіи // Там само. – 1898. – Ч. 7. – 1 юлія (липня). – С. 109; Бувшій дякъ семинарскій. Справи церковнѣ // Дѣло. – 1898. – Ч. 231. – 16(28) жовтня.

своїх дяків про розпорядження декана про паралельне проведення станових зборів співців із деканальним священицьким соборчиком, а один пресвітер хоч і приїхав із ресентом, однак той прибув як фірман свого душпастиря і попри наполегливі заклики товаришів так і не прийшов на деканальні дяківські збори⁴⁷. Такі випадки дяки пояснювали спротивом частини духовенства перед змінами поширеного стандарту взаємин між духовенством та церковними співцями, в яких останні часто відігравали роль слухняних підлеглих й безкоштовних слуг для пресвітерів⁴⁸. Водночас дяки вдавалися до морального тиску на пасивних колег, оприлюднюючи у пресі інформацію про рівень активності в різних деканатах⁴⁹. Показовою була практика, запроваджена деканальним дяківським осередком у Чорткові, де співці письмово пояснювали причину своєї відсутності на зборах⁵⁰.

Одним із стратегічних завдань розвитку дяківської справи було створення станового часопису. Відтак у жовтні 1895 р. у Станиславові почав виходити часопис “Дяківський глас”, який водночас став офіційним друкованим органом станових епархіальних товариств. Головним редактором газети став уже згаданий дяк станиславівської катедри І. Полотнюк. Завданням часопису було єднати верству навколо станових епархіальних товариств, бути інформаційним і координаційним медіа – центром, майданчиком для обміну ідеями та думками, путівником на шляху до самопізнання й нового рівня праці, рупором вимог щодо покращення морального та матеріального становища⁵¹. Намагаючись максимально зацікавити дяків, перший номер часопису накладом 2 500 примірників видавці безкоштовно розіслали по всіх матірних церквах Галичини, Буковини й Угорської Русі, а також висловили готовність прислати газету всім співцям при дочірніх церквах, які зголосяться до редакції⁵². Для найбільш важливих представників верстви видавці погоджувалися висилати газету за половину вартості – по 50 крон на рік. Проте загальний рівень пасивності дяків позначився й на ставленні до станового часопису. На січень 1899 р. передплатниками “Дяківського гласу” були тільки 300 осіб, що дуже обмежувало видавничий потенціал часопису. Після років поступок і закликів активісти вдалися до морального тиску на пасивних дяків, оприлюднюючи прізвища своїх передплатників⁵³. Вживалися за-

⁴⁷ Зь Перемышской Епархіи // Дяківській Глась. – 1898. – Ч. 7. – 1 юлія (липня). – С. 109.

⁴⁸ Прикладом такого стандарту мислення у священицькому середовищі був парох с. Ілавче Тереховлянського повіту о. Іван Білинський. Причину ворожого ставлення священика до свого дяка його родичка Євгенія Глинська вбачала в тому, що той був добрим господарем, відтак матеріально “стає все троха незалежний від В.[уйкової] ласки, а В.[уйко] таких людей не зносить” (Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 159 (Глинські). – Спр. 482. – Арк. 19).

⁴⁹ Значѣне и вага дяківських Товариств // Дяківській Глась. – 1896. – Ч. 4. – 1 апріля (цвѣтня). – С. 49–52.

⁵⁰ Зь Станиславѡвской Епархіи // Там само. – 1898. – Ч. 2. – 1 февруарія (лютого). – С. 26.

⁵¹ [И. П.] Слово вѡдь редакцій. Панове брата! / [И. П.] // Там само. – 1895. – Ч. 1. – 1 октоврія (жовтня). – С. 1–5; На що дякамъ власной газеты? // Там само. – С. 5–6.

⁵² Переписка редакцій // Там само. – С. 14–15.

⁵³ Полотнюкъ И. Въ справѣ нашего Издавництва / И. Полотнюкъ // Там само. – 1899. – Ч. 1. – 1 януарія (сѣчня). – С. 2–5.

ходи для запровадження умови передплати як обов'язкової, такої, що перебувала під контролем і матеріальним сприянням парафіяльного духовенства⁵⁴.

Необхідність з'ясування реального стану верстви та визначення напрямів реформ, а також спроможність предметно представляти вимоги верстви перед владою спонукала активістів руху до збору статистичних даних⁵⁵. Так, часопис "Дяківський глас" закликав передплатників збирати інформацію про представників верстви на місцях, фіксуючи ім'я, прізвище й рік народження, місце служби та службовий стаж, подружній стан, кваліфікацію дяка, чи володіє співець ще якимсь фахом і чи існує в селі дяківка⁵⁶. Аналогічні питальники деканальним урядам вислали правління Станиславівського й Перемишльського дяківських товариств, де з'ясували також наявність у парафії поля для дяків і його дотацію⁵⁷. Збір статистики допоміг встановити збірний образ верстви, формуючи уявлення про віковий ценз та кваліфікаційний рівень її представників, а також чітко вказав на проблему низького й нестабільного матеріального забезпечення церковних співців⁵⁸.

Попри труднощі майновий потенціал фондів дяківських товариств таки поступово зміцнювався. Найкраще в цьому плані розвивалося Станиславівське товариство, стан фондів якого в 1896 і 1897 рр. дав змогу виділити його членам кілька одноразових допомог⁵⁹, а з 1898 р. – відкрити 2 стипендії по 25 зол. рин. для учнів дяківської школи в місті, а також виділити 100 зол. рин. для надання одноразових допомог членам, що цього потребували, вдовам і сиротам дяків⁶⁰. Також товариство розпочало заходи для заснування єпархіальної дяківської бурси та притулку⁶¹. Про

⁵⁴ Деканальні дяківські збори в Снятынї // Там само. – 1897. – Ч. 12. – 1 грудня (грудня). – С. 186; Деканальні дяківські збори деканата Нараївського // Там само. – 1898. – Ч. 3. – 1 марта (марця). – С. 44.

⁵⁵ Наприкінці XIX ст. інформацію про матеріальне забезпечення дяків поміщали шематизми греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії. У шематизмах Львівської архієпархії інформація про дяків з'являється щойно з 1902 р. У ній йшлося тільки про кваліфікацію дяка (спитований чи ні). (Див.: Шематизм Всечестного клира греко-католич. Митрополитальної архидієцезії Львівської. – Львів, 1902; Шематизм всего клира греко-католического єпархії соединенных Перемиской, Самборской и Сяноцкой. – Перемишль, 1897).

⁵⁶ Переписка Редакції и Администрації // Дяківській Глась. – 1896. – Ч. 2. – 1 февруарія (лютого). – С. 28.

⁵⁷ *Очабрукъ А., о.* Допись вь справѣ дяківській. Зь повѣту лѣского / А. Очабрукъ // Там само. – Ч. 4. – 1 апріля (цвѣтня). – С. 56; Вѣсти зь дяківскихъ Товариствъ // Там само. – 1898. – Ч. 11. – 1 ноември (падолиста). – С. 165–166.

⁵⁸ Дописи "Дѣла" // Дѣло. – 1895. – Ч. 1. – 2(14) сѣчня; *Копко М., о.* Кѣлька мислей вь справѣ дяківській насуювачихъ ся при читаню квестіонарѣвъ надѣсланыхъ Урядами парохіальными Епархій Перемыской / М. Копко // Дяківській Глась. – 1899. – Ч. 7. – 1 юлія (липня). – С. 103–106.

⁵⁹ Вѣдозна // Дяківській Глась. – 1897. – Ч. 7. – 1 юлія (липня). – С. 100–101.

⁶⁰ Засѣдане Вьдѣлу тов. взаим. помочи дяків вь Станиславѣ // Там само. – 1898. – Ч. 2. – 1 февруарія (лютого). – С. 27–28.

⁶¹ Зь Станиславѣвской Епархії // Там само. – Ч. 12. – 1 грудня (грудня). – С. 185–187.

заснування притулку для старих і вбогих дяків та їхніх родин дбало й Товариство дяків Перемишльської єпархії⁶².

Отже, кінець XIX ст. для греко-католицьких дяків у Галичині став початком нового етапу в житті верстви, що перебувала у стані значного матеріального й морального занепаду. Відлік цих перетворень сучасники виводили від створення перших станових дяківських осередків, які дали поштовх до формування єпархіальних дяківських товариств взаємодопомоги. Ці організації, долаючи численні бюрократичні перешкоди, низьку підтримку з боку парафіяльного духовенства, а головне – закостенілість й пасивність самих церковних співців, поволі перетворювалися на досить впливові станові осередки, які спромоглися голосно заявити про проблеми й бажання верстви, розробити стратегічні напрями її розвитку та досягнути перших відчутних результатів на шляху формування нової якості дяківства у краї.

⁶² Вѣсти зъ дяковскихъ Товариствъ // Там само. – Ч. 6. – 1 юнія (червня). – С. 86. На той час при катедральному соборі в Перемишлі діяло “Заведене шпитальникѡвъ, выслуженыхъ и знемощѣлихъ дякоучителѣвъ фундаціи б. п. Матфея Добраньского” під опікою катедрального крилоса ([И. Б.] Допись зъ Станиславѡвской Епархіи / [И. Б.] // Там само. – 1896. – Ч. 6. – 1 юнія (червня). – С. 83).